

LOGISTIKA TIZIMINING MOHIYATI VA ZAMONAVIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Masharipov G'ayrat Kudratovich

Osiyo xalqaro universitetida magistr

Annotatsiya: Mazkur maqolada logistika tizimining mohiyati, uning shakllanishi va zamonaviy rivojlanish tendensiyalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda logistika tushunchasining kelib chiqishi, turli xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan berilgan ta'riflar hamda logistika tizimining asosiy elementlari yoritilgan. Shuningdek, logistika tizimining asosiy vazifalari, jumladan xarajatlarni minimallashtirish, yetkazib berish muddatlarini qisqartirish va xizmat sifatini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada transport logistikasi logistika tizimining eng muhim va xarajat talab qiluvchi bo'g'ini sifatida asoslab berilgan hamda transport xarajatlarini kamaytirishda raqamlashtirishning ahamiyati ochib berilgan. Zamonaviy logistika tizimlarining rivojlanishi raqamlashtirish, avtomatlashtirish va ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv tamoyillari bilan bog'liqligi tahlil qilinib, ularning logistika samaradorligiga ta'siri asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari logistika tizimlarini takomillashtirish va transport xarajatlarini optimallashtirishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: logistika tizimi, raqamlashtirish, transport logistikasi, transport xarajatlari, ta'minot zanjiri, logistika samaradorligi, raqamli logistika platformalari, axborot oqimlari

“**Logistika**” atamasi ilk bor harbiy sohada qo'llanilgan bo'lib, uning kelib chiqishi yunoncha “logistike” so'ziga borib taqaladi va “hisoblash”, “rejalashtirish”, “taqsimlash san'ati” degan ma'nolarni anglatadi. Keyinchalik logistika tushunchasi iqtisodiy munosabatlar tizimiga kirib kelib, ishlab chiqarish va taqsimot jarayonlarida moddiy oqimlarni boshqarish bilan bog'liq faoliyat sifatida shakllandi. Ilmiy adabiyotlarda logistika tushunchasiga turli yondashuvlar mavjud. Jumladan, A.G. Semenenko logistika tushunchasini “xomashyo, materiallar, tayyor mahsulotlar hamda ularga oid axborot oqimlarini ishlab chiqaruvchidan iste'molchigacha bo'lgan jarayonda optimal boshqarish tizimi” sifatida ta'riflaydi. D.J. Bowersox va D.J. Closs esa logistikani “mijozlar talabini qondirish maqsadida moddiy va axborot oqimlarini rejalashtirish, amalga oshirish va nazorat qilish jarayoni” deb hisoblaydi. O'zbekistonlik olimlar talqinida esa logistika ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida xarajatlarni minimallashtirishga xizmat qiluvchi muhim boshqaruv vositasi sifatida e'tirof etiladi. Logistika bu moddiy, axborot va moliyaviy oqimlarni samarali boshqarish orqali xarajatlarni kamaytirish, yetkazib berish jarayonlarini tezlashtirish va xizmatlar sifatini oshirishga qaratilgan iqtisodiy faoliyatdir. Hozirgi sharoitda logistika raqobatbardosh iqtisodiyotning muhim omillaridan biri bo'lib, korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Logistika tizimi logistika faoliyatining tashkiliy va funksional asosini tashkil etadi. Logistika tizimi - bu

20-Yanvar, 2026-yil

moddiy, axborot va moliyaviy oqimlarning uzluksiz harakatini ta'minlovchi o'zaro bog'liq elementlar majmuasidir. U mahsulotni xomashyo holatidan boshlab yakuniy iste'molchigacha yetkazib berish jarayonining barcha bosqichlarini qamrab oladi. Logistika tizimining asosiy elementlariga quyidagilar kiradi: ta'minot, ishlab chiqarish, ombor xo'jaligi, transport va taqsimot. Ta'minot jarayonida zarur resurslar yetkazib beriladi, ishlab chiqarishda mahsulot yaratiladi, ombor tizimi mahsulotni saqlash va zaxiralarni boshqarishni ta'minlaydi, transport elementi yuklarni bir nuqtadan ikkinchisiga yetkazib beradi, taqsimot esa tayyor mahsulotni iste'molchiga yetkazish jarayonini tashkil etadi. Logistika tizimining asosiy maqsadi- minimal xarajatlar evaziga mahsulot va xizmatlarni belgilangan vaqtda, zarur miqdorda va kerakli sifatda iste'molchiga yetkazib berishdan iborat. Shu sababli logistika tizimida barcha elementlar o'zaro muvofiqlashtirilgan holda faoliyat yuritishi zarur. Amaliyotda logistika tizimi ko'pincha sxematik tarzda ifodalanib, unda ta'minotdan tortib taqsimotgacha bo'lgan barcha bosqichlar ketma-ketlikda ko'rsatiladi. Bunday sxemalar logistika jarayonlarini tahlil qilish va ularni optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Logistika tizimining asosiy vazifalari moddiy, axborot va moliyaviy oqimlarning uzluksiz harakatini ta'minlash hamda ushbu jarayonlarda yuzaga keladigan xarajatlarni minimallashtirishga qaratilgan. Bozor iqtisodiyoti sharoitida logistika tizimi korxona va butun ta'minot zanjiri samaradorligini oshirishda muhim boshqaruv vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Logistika tizimining eng muhim vazifalaridan biri xarajatlarni minimallashtirish hisoblanadi. Bu, avvalo, transport, ombor, zaxira va axborot bilan bog'liq xarajatlarni optimallashtirish orqali amalga oshiriladi. Transport xarajatlari logistika xarajatlari tarkibida salmoqli ulushni egallaganligi sababli ularni kamaytirish logistika tizimi samaradorligining asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Logistika tizimining yana bir muhim vazifasi yetkazib berish muddatlarini qisqartirishdan iborat. Yetkazib berish jarayonining tezkorligi mijozlar talabini o'z vaqtida qondirishga, ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligini ta'minlashga va zaxiralar hajmini kamaytirishga xizmat qiladi. Zamonaviy logistika tizimlarida ushbu vazifa, asosan, transport jarayonlarini samarali rejalashtirish va boshqarish orqali amalga oshiriladi. Xizmat sifatini oshirish ham logistika tizimining muhim funksiyalaridan biridir. Xizmat sifati yetkazib berishning aniqligi, ishonchliligi, xavfsizligi va shaffofligi bilan belgilanadi. Logistika tizimida yuqori xizmat sifati raqobatbardoshlikni oshirishga va mijozlar sodiqligini shakllantirishga yordam beradi. Logistika tizimi transport va ombor xarajatlarini optimallashtirish funksiyasini bajaradi. Ombor joylashuvi, yuklarni saqlash muddati va transport yo'nalishlarini oqilona tanlash orqali xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Bu vazifalar ayniqsa raqamli texnologiyalarni joriy etish sharoitida yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi. Logistika tizimlari faoliyat ko'lamini va bajariladigan funksiyalariga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi. Ushbu tasnif logistika jarayonlarini chuqur tahlil qilish va ularni samarali boshqarish imkonini beradi. Ichki logistika korxona ichida amalga oshiriladigan moddiy va axborot oqimlarini boshqarishni qamrab oladi. U ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligini ta'minlash va ichki xarajatlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Tashqi logistika korxona bilan tashqi muhit, ya'ni yetkazib beruvchilar va iste'molchilar

20-Yanvar, 2026-yil

oʻrtasidagi logistika jarayonlarini oʻz ichiga oladi. Ushbu logistika turi transport va taqsimot bilan bevosita bogʻliq boʻlib, tashqi xarajatlar darajasiga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Ishlab chiqarish logistikasi xomashyo va materiallarni ishlab chiqarish jarayonida samarali harakatini tashkil etishga qaratilgan. Bu turdagi logistika ishlab chiqarish tannarxini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Transport logistikasi logistika tizimining eng muhim va xarajat talab qiluvchi boʻgʻini hisoblanadi. U yuklarni bir manzildan ikkinchi manzilga yetkazib berish jarayonlarini rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilishni oʻz ichiga oladi. Transport logistikasi samaradorligi bevosita transport xarajatlari darajasi, yetkazib berish muddati va xizmat sifati bilan belgilanadi. Shu sababli transport logistikasi tizimini raqamlashtirish transport xarajatlarini kamaytirishning muhim omili sifatida namoyon boʻladi. Taqsimot logistikasi tayyor mahsulotlarni isteʼmolchiga yetkazib berish jarayonlarini boshqarishga qaratilgan boʻlib, bozor talabiga mos ravishda logistika tizimining yakuniy bosqichini tashkil etadi. Soʻnggi yillarda global iqtisodiyotda taʼminot zanjirlarining murakkablashuvi, bozordagi raqobatning kuchayishi hamda xizmat koʻrsatish tezligi va sifati boʻyicha talablarning ortib borishi logistika tizimlarini rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu sharoitda zamonaviy logistika tizimlarining shakllanishi, asosan, raqamlashtirish, avtomatlashtirish hamda maʼlumotlarga asoslangan boshqaruv tamoyillariga tayangan holda amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonlar logistika faoliyatining shaffofligini oshirish, xatoliklarni kamaytirish, resurslardan samarali foydalanishni taʼminlash va eng muhimi, transport bilan bogʻliq xarajatlarni qisqartirish imkonini bermoqda. Logistika tizimlarida raqamlashtirish jarayonlar, hujjatlar, operatsiyalar va boshqaruv qarorlarini raqamli muhitga oʻtkazish orqali ularni tezkor va nazorat qilinadigan holga keltirishni nazarda tutadi. Avtomatlashtirish esa ombor xoʻjaligi, saralash, yuklash va tushirish, buyurtmalarni qayta ishlash kabi jarayonlarda inson omilini kamaytirish orqali mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu yoʻnalishlar transport xarajatlari bevosita taʼsir koʻrsatib, rejalashtirishdagi xatolarni kamaytirish, boʻsh yurishlarni qisqartirish, yuklarni birlashtirish samaradorligini oshirish va yoqilgʻi sarfini optimallashtirishga imkon yaratadi. Zamonaviy logistikaning muhim yoʻnalishlaridan biri raqamli logistika platformalarining kengayib borishidir. Bunday platformalar yuk joʻnatuvchi, tashuvchi, ekspeditor, ombor operatori va mijoz oʻrtasidagi oʻzaro aloqalarni yagona axborot muhitida birlashtiradi. Natijada bozor ishtirokchilari oʻrtasida axborot almashinuvi tezlashadi, buyurtmalarni taqsimlash jarayoni samaraliroq tashkil etiladi hamda transport quvvatlaridan foydalanish darajasi oshadi. Bu holat tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, xizmat koʻrsatish muddatlarini qisqartirish va narx shakllanishida shaffoflikni taʼminlash orqali umumiy logistika xarajatlarining pasayishiga olib keladi. Logistika tizimlarida katta hajmdagi maʼlumotlardan foydalanish va ularni tahlil qilish ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Buyurtmalar, marshrutlar, kuzatuv qurilmalari, mijozlar talabi, ob-havo sharoiti va yoʻl holati haqidagi maʼlumotlar asosida optimal boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkoniyati yaratiladi. Bunday yondashuv marshrutlarni maqbullashtirish, talabni oldindan prognozlash, ombor zaxiralarini moslashtirish hamda transport vositalariga yuklarni oqilona taqsimlashga xizmat qiladi. Natijada ortiqcha masofa

20-Yanvar, 2026-yil

bosib o'tilishi, vaqt yo'qotishlari, yoqilg'i isrofi va rejalashtirishdagi kamchiliklar sezilarli darajada kamayadi. Logistika infratuzilmasida kuzatuv va nazorat texnologiyalaridan foydalanish transport jarayonlarining samaradorligini oshiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Transport vositalari va yuklarning harakatini real vaqt rejimida kuzatish, yo'l-yo'riqdan chetga chiqish holatlarini aniqlash, yoqilg'i sarfi va texnik holatni nazorat qilish imkoniyati yaratiladi. Shuningdek, maxsus sharoit talab etiladigan yuklar uchun saqlash ko'rsatkichlarini kuzatish transport xavfsizligini oshiradi, yo'qotishlar va kechikishlarni kamaytiradi hamda xizmat sifatini yaxshilaydi. Bu esa jarimalar, qayta yetkazib berish va bekor turish bilan bog'liq xarajatlarning qisqarishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ballou, Ronald H. Business Logistics / Supply Chain Management, Pearson Education, 2004.
2. Bowersox, Donald J., David J. Closs, and M. Bixby Cooper. Supply Chain Logistics Management, McGraw-Hill Education, 2013.
3. Christopher, Martin. Logistics and Supply Chain Management, Pearson Education, 2016.
4. Rushton, Alan, Phil Croucher, and Peter Baker. The Handbook of Logistics and Distribution Management, Kogan Page, 2017.
5. Rodrigue, Jean-Paul, Claude Comtois, and Brian Slack. The Geography of Transport Systems, Routledge, 2020.
6. Ivanov, Dmitry. Digital Supply Chain, Smart Operations and Industry 4.0, Springer, 2021.
7. Ergashev, I., va B. Tursunov. Transport va logistika iqtisodiyoti, Fan va texnologiya nashriyoti, 2020.
8. UNCTAD. Digitalization and Sustainable Logistics, United Nations Conference on Trade and Development, 2021.
9. OECD. Enhancing the Contributions of Digitalisation to the Logistics and Transport Sector, OECD Publishing, 2021.
10. Панжизода Х. Ситуация насилия и притеснения в семье на примере Узбекистана. Социология и право". ISSN 2219-6242 (Print) . №3. Москва. Социология и право. 2025. Т. 17. No 3. – С. – 336-344.